

Душица ПОТИЋ

ИЗМЕЋУ СТВАРНОСТИ И СЕЋАЊА

Иван Рајовић: *Биоској у провинцији*,
»Слово« – Књижевни клуб, Краљево, 1992.

Прелазећи полако у млађу средњу генерацију савремених српских песника, Иван Рајовић се у том корпусу одликује аутентичношћу свог лирског гласа. Може се казати и доследним опредељењем за аутентичност. Док његови вршњаци начину и износе постмодернистичку поезију језичког експеримента, метапоетског дискурса и поигравања наслеђем, Рајовић се одлучује за традиционалнију варијанту урањања у стварност објективног света, са елементима актуелних лирских поступака. Ако се за парадигму и жељени циљ постмодернистичких поетика узме Рајовићев исписник Иван Иегришпорац, са његовим конципирањем песништва у језику, суштинска разлика постаје више него очигледна. Иван Рајовић се опредељује за поетику коју бисмо могли назвати постмодернистичком варијантом натурализма. Урањање у стварносни свет, са његовим противречностима и неусаглашеностима, те жестока реакција лирског субјекта дају једно прилично мрачно, па и морбидно, али беспопштедно виђење постојања. Рајовић тежи стицавању патоса, или непрекидном процесу банализовања већ довољно баналног реалитета, те поступку који се може назвати именованем ствари њиховим правим именом.

У таквом је окружењу и поезија сведепа на земаљске мере: »Зар је грех чиодом пробости балон у којем спавају музе?« (»Ако пораним«). На тој се тачки своје поетике песник, међутим, приближава и постмодернистичким тенденцијама. Удаљавање од модернистичког апсолутизовања лирике, у намери што натуралнијег транспоновања натуралне стварности, приближава Рајовића актуелним поетским токовима, који више не верују у свемоћ песничке речи. За разлику од виђења природе поезије, њена је сврха, судећи по истој песми, ипак традиционалнија. За песника је она узалудно суочавање са временом, са нестајањем и пролазношћу, или она вечита људска потреба да се надмудри и надвлада смрт. Сукобљавају се, дакле, традиционална вера у смисао певања и постмодернистичка сумња у његову сврховитост. Сукоб унутар Рајовићеве поетике, међутим, развија се на још једном плану. Аутор разликује реч и језик. Постмодернистичко осамостаљивање речи, са дистанцом лирског субјекта (песника) у односу на њих, поставља се наспрам виђења песника као

господара језика. Анархичност појединачних саставних (реч) доводи се до поравњања на нивоу система (језика). Није, међутим, реч о актуелном постављању језика за нову онтолошку парадигму, већ о отварању могућности за модернистичку веру у моћи песничког деловања у свету, те такође старијем успостављању (какве-такве) хијерархије.

Приземљивање поезије и њено свођење на земаљске мере свој крајњи израз добија у последњој строфи песме. Тражењу »смисла у крилу пешчаног сата« супротставља се слика жене која »ушнва дугмад на капутима наших синова.« Песма се окончава женским принципом. Па иако је он сведен на земаљску меру сликом свакодневне радње, његов је смисао садржан управо у тој обичности и свакодневности, или у једином могућем облику вечности који је човеку дат – у обнављању живота. Поезија ту нема шта да тражи.

Рајовићево сагледавање сврхе певања тиме се, међутим, не окончава. Песник се даље бави њеном земном судбином. У песми »Краљевство свилене бубе« певање је општа молитва убогих и смртника, а песник живи док срце олово са отисака својих песама. Сам чин певања јесте носилац смисла, а ни певање ни смисао више се не доводе у сумњу. Та се теза потврђује, уједно и преиспитује, песмом »Еволуција сунпокрета«, по којој је уметност та која предметности даје смисао, или још једна варијанта модернистичког апсолутизовања лирике. Песма »Берач памука« поезију сагледава као бележење стварности, с тим што се под одредницом стварност овде подразумева реалитет »радионице мозга«, или конзервирања прошлости у нематеријалну суштину сећања (»искивајући записе о себи већ заборављеном отргнутом од стварности каквом се она показује чулима смртника«). Поезија је, према томе, могућност очувања сопственог идентитета. У песми »Догодиће се нешто« она је пут до самога себе, или једина могућност смисла постојања. Сви наведени примери потврђују да Рајовић, трагајући за сврхом певања, ипак остаје на оној страни, да се, варирајући модернистичка и постмодернистичка схватања, опредељује за актуелно негирање апсолута поезије, и њено усмеравање на стварност »од овога света«. Она нема трансценденту димензију, али има могућност осмишљавања људске егзистенције на земљи.

Сукоб унутар Рајовићеве поетике последица је стварности у коју он урања. На тој се равни његове збирке читује још један одјек духа нашег времена – губљење хијерархијске дисциплине, обесмишљеност и приземност, те негирање сваких, а посебно тоталитарних идеологија. Апсолута, дакако, са тог становништва нема, па га не може бити ни у песми. Стварност се, лишена неког свеобухватног принципа који би је осмислио, испољава у свој својој деструктивности. Принцип разорности, иако не врховни, јер врховнога нема, најадекватније је име за објективно постојање. Постмодернистичка варијанта натурализма Ивана Рајовића огледа се у разотривању његове истинитости, у критичкој реакцији на њу, у опорости његових исказа и слика. А то је један од највећих квалитета збирке *Биоској у провинцији* – оргиналност песничког језика и његове провије, духовитост неких његових песама којом коментарише свет, слободно, размахнуто низање асопијација, као духовног одговора, на којима, најчешће, структурира своју песму.

Сва разноликост са којом Рајовић улази у песму ипак се усредсређује у једној тачки. Његови стихови остављају утисак – послужиле нам некада тако омиљена мерила наше критике – проживљености и искренности. Иако су са становишта данашње критичке мисли депласиране критичке категорије, она јесу вредност збирке *Биоској у провинцији*. А њихов квалитет узрокован је њиховом функцијом у грађењу слике света књиге. Њима се исказује аксиолошка равна књиге. Емотивна реакција лирског субјекта јесте и један вид вредновања стварног света. Песма Ивана Рајовића, у бити, почива на етичким постулатима – они су импулси његовог певања, као и оквири које песник жели да му да, његова почетна и завршна тачка, и принцип усредсређивања. Њихово неексплицитно деловање одређује тажину чињеничности нашег постојања, и објашњава однос лирског субјекта према њој. Дошавши до најјаснијег изражаја у песми »Тане«, овај аспект Рајовићеве књиге може се посматрати као средишњи – не само зато што је он средиште његових мисаоних напора, ваћ и зато што најинтензивније делује из позадине, потиснуто и наговештено, највише следећи лирски принцип.

Један битан део збирке *Биоској у провинцији* односи се на сагледавање друштвених појава и процеса. Њих песник прелама на метафори историје, или универзалном принципу који исказује друштвени механизам као такав. Историја је фон на којем се исписује неприкосновена вечност истине човека, виђена као разорност што се, посматрана и као прошлост, може очекивати у будућности. У том је смислу и садашњост друштвених збивања тек једна димензија времена, једна историјска равна, што јој омогућује тежину општости. У том је смислу песник отворено и непосредно беспопштедан према нашој друштвеној стварности, или према социјалној равни природног постојања, али не у оној мери у којој би то могао да буде. Јер он се у свом сагледавању те сфере живота и лирском анализирању њених узрока вратио прошлости која више није толико актуелна, а може се казати и да је правозиђена (алузије на Јосипа Броза), или фонду ипак општих места нашег политичког мишљења (педесетогодишње комунистичко потискивање српске духовности, медијски притисци). Тако је, будући песник без длаке на језику који ствари назива њиховим правим именом, Иван Рајовић пропустио суштинуску могућност коју нуди лирски ангажман – да буде истински актуелан и отвори нови простор за спознају друштвене стварности. Иако је поезија, са сличним циљевима, ишла испред свога времена, указујући на будуће пукотине, антиципирајући долазеће, у *Биоскоју у провинцији* забележила је, ма колико беспопштедно и отворено, ипак нешто општије познато.

Политика, међутим, није кључно опредељење Ивана Рајовића, већ тек један аспект његове збирке. Теза коју песник њоме заговара најјасније до изражаја долази у насловној песми »Биоскоп у провинцији«. Стварности света, именованој као друштвена стварност, супротставља се трагање за сопственом суштином и снагом свог унутрашњег света. Иако се тај аспект Рајовићевих стихова наговештава већ на поетичкој равни, у овој песми, заједно са још неким моментима збирке, идиличан свет детињства недвосмислен је као једина могућност смисла у свету у којем је до крајности негативно све што долази »споља«. Прустовско

трагање за изгубљеним временом, као једно од кључних струјања нашега столећа, у овој је књизи омогућило увођење нове равни песме. Песник је склон и негирању разума и рационалног сагледавања, будући да реалног света и нема (песма »О душе што чамши у сенци«). Јер решавајући калдероировску дилему да ли је живот сан, Рајовић сугерише да је сан његова једина сврха (»Живот постоји да би се сањао«, песма »Сужњи«).

Унуташње, не-стварно, имагинација, сан, равноправни су елементи како стварности постојања тако и структуре текста. Песма Ивана Рајовића је преплет разнородних, па и супротстављених сфера бивања што се, у укрштањима и одбијањима, силовито згрушавају у стварост њеног бића. Зато је њен израз слојевит и шаролик, склопљен од разнородних па и супротстављених осећања и ставова, у колебљивом распону од натуралистички непосредног исказивања до наглашавања нежности која изражава суштину личног и унутрашњег. Ти спојеви, смели, неочекивани и несвакидашњи, једна су од вредности збирке *Биоској у провинцији*, понајвише када се изразе као аутентичност језика и стила Ивана Рајовића. Истини за вољу, треба казати да песник понекад не успева да их сведе на праву меру, па одлази или у правцу претерано експлицираног рефлексивног дискурса, или у правцу пренаглашавања унутрашњег света, што ће рећи у патетику. Када му пође за руком да заузда њихове крајности, Иван Рајовић потврђује свој лирски глас у контексту (млађе) средње генерације српских песника.

За крај ће се издвојити и три песме из збирке *Биоској у провинцији*. »Еволуција сунцокрета« посеже за мотивом који је у раскораку са целовито осмишљеном збирком, али је зато чини њеном најзанимљивијом песмом. У њој Рајовић пева о стварности сунцокрета са Ван Гогових слика, износићи колико тезу да се свепрожимајући дух и чежња за њим откривају и у најминорнијим бићима (сунцокрети), толико и негирајући је, поричући Бога, спиритуалност, могућност одуховљеног постојања. Песма »Зев« не само што призива Васка Попу, већ даје и добар пример песникове имагинативности – којом се он суочава са светом и којом гради свој песнички текст. Пошпа прнохуморна ведрина, игра апсурда и парадокса, преображавају се у контрастима изострено и експлицирано суочавање са »неслућеном празнином« ништавила и смрти. Песма »Плаво« директно призива Раичковићево »Небо«. Рајовића са Раичковићем повезује линија поезике сећања, лирског повратка у прошлост. Али док Стеван Раичковић сугерише растакање ентитета лирског субјекта и поистовећивање са ентитетом неба, у препознатљивом маниру којег није неопходно оинсивати, Иван Рајовић, на себи својствен начин, негира такву могућност. Песник прве генерације савременог српског песника баштиник је Милоша Црњанског, код кога је плава боја често симболичко име трансцендента. А Иван Рајовић, саображавајући и преображавајући ту традицију, постиже најоригиналнији моменат збирке *Биоској у провинцији*. Трансцендент изједначава живе и мртве, на штету оних првих, свакако. Ако их је, по традицији, изједначавао у њихову корист, трансцендент је овде преображен у своју супротност, у симболичко име разарања. Разорну силу смрти, против које више нема сврсисходног отпора.